

ОЛЕКСАНДРІВСЬКА БІРЖА: ВТРАЧЕНІ МОЖЛИВОСТІ

У ринковій інфраструктурі Південної України кінця XIX - початку XX ст. чільне місце посідали біржі. Завдяки їхній діяльності регулювалася оптова торгівля, захищалися інтереси місцевих підприємців, вдосконалювалася транспортна мережа регіону, вирішувалися соціально-економічні та культурні проблеми міст.

Центрами біржової торгівлі у Південній Україні були значні торговельні та промислові міста - Одеса, Миколаїв, Єлисаветград, Херсон, Бердянськ, Катеринослав, Феодосія, Маріуполь та Сімферополь. На початку XX століття одним з таких центрів мав змогу стати і повітовий Олександрівськ (сучасне Запоріжжя).

Посилене зростання Олександрівська почалося з 1873 р., коли до нього було проведено залізничну гілку від станції Лозової (Курсько-Харково-Азовської залізниці), що була потім продовжена до Севастополя; вона зробила його пристанню для хлібних вантажів значного району. Розвиток донецької вугільної та залізопереробної промисловості ще більше сприяв пошвавленню як самого міста Олександрівська, так і району, що тяжів до нього. У цьому районі існувало декілька чавуноливарних та механічних заводів, а у німецьких колоніях уздовж Дніпра було досить розвинутим виготовлення хліборобських машин та знарядь. Катерининська залізниця, що з'єднала марганцеву руду Кривого Рогу та Нікополя з донецьким вугіллям, також пройшла через Олександрівськ, де схрестилася з Курсько-Харково-Севастопольською залізницею.

Наявність такого вузла в Олександрівську, який до того ж був важливою пристанню на Дніпрі, містила в собі передумови перетворення його на значний промисловий та торговельний центр. На початку XX ст. населення району досягло 125 тис. осіб. Загальний обіг торговельних підприємств міста перших п'яти розрядів складав 5 млн. крб. [1]. Серед торговельних підприємств перше місце посідали такі, що торгували сільськогосподарською продукцією, корисними копалинами та мануфактурою, а серед промислових - підприємства, що переробляли продукти споживання (млини, спиртоочисні та пивоварні заводи), випускали землеробські знаряддя, видобували граніт і каміння, чавуноливарні та механічні заводи та інші.

Головними відпускними товарами Олександрівського району були продукти землеробства (зернові хліби, пшеничне борошно, олійне насіння) та гірничої промисловості (вапняне та будівельне каміння, залізна руда). З продуктів землеробства переважали на ринку борошне-ві та круп'яні продукти, що направлялися переважно до Одеси, Миколаєва та інших ринків Південної України.

Кредитні установи були представлені в Олександрівську відділеннями загальноросійських банків: Державного, Санкт-Петербурзького міжнародного, Азовсько-Донського комерційного, Російського для зовнішньої торгівлі, а також Міським громадським банком та Товариством взаємного кредиту.

Як бачимо, за таких обставин часу у міста були реальні можливості для створення та повноцінної діяльності потужної ринкової інституції, що могла координувати роботу всіх інших елементів ринкового механізму.

Ініціатором відкриття біржі в Олександрівську виступив агент пароплавства Коваленка та Вебстера Я. А. Стеркін, який подав до Олександрівської міської думи спеціальну записку, де наголосив на важливості улаштування в місті біржі для упорядкування місцевої торгівлі [2].

Олександрівський міський голова Ф. Ф. Мовчановський прихильно поставився до пропозиції Я. А. Стеркіна та виніс це питання на спеціальну нараду з приводу улаштування Олександрівської біржі. Цю прихильність можна пояснити тим, що сам Мовчановський був чле-ном-кореспондентом Херсонського біржового товариства і знав потенційні можливості біржі для упорядкування торговельно-промислових відносин [3].

У нараді під головуванням міського голови взяли участь члени міської управи (Г. І.

Качков, А. А. Білий, К. М. Дмитренко), гласні міської думи (І. К. Типикін, А. П. Чернишев, А. М. Геншафт), представники: пароплавства Коваленка та Вебстера (Я. А. Стеркін), місцевих кредитних установ: відділення Санкт-Петербурзького міжнародного банку (І. Є. Горячкин), Азовсько-Донського комерційного банку (З. Я. Леве), Товариства взаємного кредиту - Ф. А. Шендель, Торгового будинку "Г. Я. Нібур та К=" (Я. Г. Нібур), заводовласників (Х. Я. Мознайм).

Вислухавши Я. А. Стеркіна, який виступив з ґрунтовною доповіддю про нагальну потребу створення біржі в Олександрівську (в доповіді йшлося навіть про проект кошторису майбутньої біржі), нарада, обмінявшись думками, дійшла до висновку про безумовну бажаність відкриття біржі і вирішила офіційно увійти до міської думи, від якої залежала подальша доля проекту, з поданням стосовно цієї справи.

Після ознайомлення зі статутами Катеринославської, Херсонської та Миколаївської бірж нарада перейшла до обговорення статуту Олександрівської біржі. Більш придатним до місцевих умов нарада визнала статут Катеринославської біржі; тому, зробивши в ньому деякі доповнення та зміни, подала його до міської думи.

Міська дума на засіданні від 20 березня 1908 р. позитивно поставилася до ідеї створення Олександрівської біржі, схвалила статут і разом з іншими необхідними документами надіслала його до Катеринославського губернатора О. М. Клінгенберга.

У Катеринославі ще ненароджену біржу спіткало перше випробування. Надсилаючи 10 травня 1908 р. до Міністерства торгівлі та промисловості подання Олександрівської міської думи та проект статуту Олександрівської біржі, губернатор від себе додав, що улаштування біржі в Олександрівську він вважав би за недоцільне, тому що така вже існує у Катеринославі.

На щастя, міністр торгівлі та промисловості І. П. Шипов визнав організацію біржі в Олександрівську такою, що цілком відповідала інтересам місцевої торгівлі та промисловості, і тому подав її статут на затвердження імператорові Миколі II, який 31 серпня 1908 р. на яхті "Штандарт" розглянув та затвердив статут Олександрівської біржі [4]. Повідомлення про це було надіслане одночасно Катеринославському губернаторові та Олександрівському міському голові 18 вересня того ж року.

Після отримання цього повідомлення, у місцевій типо-літографії Е. М. Торговицької було оперативно надруковано тираж затвердженого статуту Олександрівської біржі. Один примірник цього статуту зберігся до нашого часу у фондах державного архіву Запорізької області [5].

На скликаних 2 і 9 листопада 1908 р. та 25 листопада 1909 р. міським головою Ф. Ф. Мовчановським зібраннях з питання улаштування біржі та обрання біржового комітету, присутні на них особи вирішили відкласти формування біржового комітету, мотивуючи це бажанням більш широко ознайомити усі верстви торговельно-промислового класу, а також сільських господарів Олександрівського повіту з цілями і завданнями біржі, щоб з самого початку найкраще організувати її діяльність [6].

У листі-відповіді на запит міністра торгівлі та промисловості про стан відкриття біржі в Олександрівську Ф. Ф. Мовчановський обіцяв, що обрання біржового комітету і відкриття біржі відбудеться у січні 1910р.; але ні в цьому місяці, ні пізніше воно так і не відбулося.

Майже через п'ять років (у квітні 1915 р.) вже інший міський голова - К. М. Дмитренко у листі до міністра торгівлі та промисловості пояснював, що до цього часу улаштування Олександрівської біржі гальмувалося неорганізованістю місцевого купецтва та відсутністю стабільних джерел для підтримки її бюджету. Підтримуючи подання Олександрівського відділення Імператорського товариства судноплавства стосовно нагальної потреби якнайшвидшого відкриття біржі в інтересах усього міста, К. М. Дмитренко зазначав, що нарешті, у зв'язку з військовими обставинами, купецтво переконалося у важливості мати власний представницький орган в особі біржового комітету. Разом із тим місцевим представникам кредитних установ вдалося домогтися від

своїх правлінь асигнування коштів на більш сталу матеріальну підтримку існування біржі. На підставі вищезначених міркувань Олександрівський міський голова дійшов висновку, що були усі умови для успішного розвитку діяльності біржі, і що негайне її відкриття буде сприяти впорядкуванню та оздоровленню місцевої торгівлі та промисловості, і тому прохав дозволу на її відкриття [7].

Але увійти другий раз в одну і ту ж річку не вдалося. Міністр торгівлі та промисловості В. М. Шаховської не дав дозволу на відкриття Олександрівської біржі, мотивуючи це "обставинами воєнного часу та давністю затвердження статуту біржі" [8].

Так було поставлено крапку в справі улаштування Олександрівської біржі, яка через зволікання та індивідуальність більшої частини місцевого торговельно-промислового класу так і не була відкрита. Внаслідок цього Олександрівськ не отримав ні сучасного центру оптової торгівлі, ні потужного органу представництва інтересів місцевих підприємців, за сприяння якого, як свідчив досвід інших південних міст, вирішувалося чимало проблем міського життя.

Джерела та література

1. Про влаштування товарної біржі у м. Олександрівську Катеринославської губернії. - РДІА, ф. 23, оп. 7, спр. 129, арк. 14.
2. РДІА, ф. 23, оп. 7, спр. 129, арк. 3.
3. Звіти про стан Олександрівського комерційного училища. - ДАЗО, ф. 24, оп. 1, спр. 235, арк. 155.
4. РДІА, ф. 23, оп. 7, спр. 129, арк. 17, 17 зв. ; Статут Олександрівської біржі. - ДАЗО, ф. 56, оп. 1, спр. 269, арк. 2; Устав Александровской биржи. - Александровск: Типо-литография Э. М. Торговицкой, 1908. - С. 1.
5. Устав Александровской биржи. - Александровск: Типо-литография Э. М. Торговицкой, 1908. - 28 с.
6. Про особисте листування міського голови. - ДАЗО, ф. 24, оп. 1, спр. 250, арк. 199; РДІА, ф. 23, оп. 7, спр. 129, арк. 69.
7. РДІА, ф. 23, оп. 7, спр. 129, арк. 70-73 зв.
8. РДІА, ф. 23, оп. 7, спр. 129, арк. 74.